

Arany Reliquiák.

Eddig is szívesen adtunk tért lapunkban minden oly közleménynek, mi Arany Jánosnak akár életére akár irodalmi viszonyaira vetett világot, s tesszük azt ezután is. És tesszük annnyival inkább, mert eljöttnek látjuk az időt az adatok összegyűjtésére, mielőtt azok egyike-másika elkallódnék, s mert a fájdalom első perczeiben sok olyan visszaemlékezés tartható meg, mely idő multával ismét elveszhetne. De más is vezet bennünket. Bizonyára nemsokára eljön az idő, midőn Arany munkáinak kritikai kiadását kell a közönség kezébe adni. De addig is míg az eljön, elő kell azt készíteni. Épen azért Arany apró szétszórt munkáit, melyeket összes műveibe nem vett fel, leveleit s más dolgozatait szívesen felveszszük e sorokba. S ma azt két érdekes közleménnyel kezdjük meg. Szerk.

I. Arany János két levele.

Dr. Károlyi Gyula urnak lekötölező szívességből Arany János két igen érdekes kézírata, két levél fekszik előttem. A nagy költő *hosszas, emésztő* betegségének kezdetét ismertetik e levelek, s az 1862-ben elhunyt dr. Károlyi Sámuelhez vannak intézve, ki Arany János nagykorúsi tanárkodása alatt, mint városi főorvos, a költő legbizalmasabb barátai közé tartozott.*)

A levelek oly világosan szólnak, hogy bevezető sorokat, vagy magyarázatot csatolni hozzájuk egészen felesleges.

Az első, mely 1861. október 5-dikén kelt, így hangzik:

»Kedves Barátom! kötelességemmé tetted volt, hogy néhány nap elteltén, irjak egészségi állapotomról; de én részint a rosszullétem alatt körmömre égett halaszthatatlan teendőim, részint halogató rendszerem miatt mindeddig elmulasztottam. Most, quia deus nobis haec otia fecit, hogy t. i. szemgyuladásban szenvedek, midőn sem olvasnom, sem írnom, sem pipáznom nem szabad, — meglopom a perczet és habár tapogatva, tudósítlak szereid hatásáról.

Mire azokat megkaptam, némi kis javulást már sejtettem ugyan, de azért hiven bevettem előbb a laxatívát, aztán a másikat s azóta — köszönettel mondom ezt — csakugyan jobban vagyok; esti szédülésem, éjjeli forróságom elmúlt és ha szemem miatt lehetne, talán már ismét képes volnék úgy dolgozni, mint azelőtt. A zugás — természetesen — megmaradt, ez 8 év óta sohasem szűnt meg teljesen, csak néha nagyobb, másszor kisebb mértékben háborgatott.

Megtarthatom-e becses receptedet, s előforduló alkalommal használhatom-e ismét, vagy mindannyiszor ismét hozzád forduljak, leírván a symptomákat? Megbocsáss, de engem csak hozzád vonz már régi bizalmam. Ha Pestre jössz, látogass meg kérlek, hogy szóval is megköszönhessem szíves segítségedet.

Kedvesidnek legforróbb üdvözlötünk küldjük, téged pedig ölel igaz barátod Arany János.

U. i. Szememet Kajdacsy orvosolja, nem szükség, hogy erre nézve fáradságot végy magadnak receptet küldeni.

A második levél, mely okt. 17-dikéről van keltezve, de csak két nappal később indult utnak, már közelebbi és bővebb értesítést ad a költő fejlődő betegségéről. De nem csupán a kór tüneteivel ismertet meg bennünket, hanem magának az embernek jellemzéséhez is igen érdekes adalékokat szolgáltat. Arany páratlan szerénységét tanuljuk ismerni e levélből; azt a szerénységet, mely annyszor felköltötte csodálkozásunkat és tiszteletünket.

A levél szövege következő:

»Kedves Barátom! Véletlenül megint cura alá jöttem. Elmondom a történetét. Minapi bajom alkalomával, mielőtt neked irtam volna, panaszkodtam Salamon Ferencznek, ki hozzám eljárógat, munkakép telenségem ect. felől. Együttal azt is, hogy nincs orvos itt Pesten, kihez ismeretség folytán bizalommal járulhatnék, azok a híresek oly nagy urak, hogy talán nem is sokat gondolnak velem, más kevesebb igényű, de szintén ügyes, tanult orvossal pedig nincs ismeretségem. Ő felhozta és dicsérte dr. Poórt, mint jóraavaló s igyekező fiatal orvost, s ez ekkor abba maradt, én irtam neked, te szíves voltál receptet küldeni, használtam szereidet, s jobbau lettem. De a fej vagy fülzugás, nagy systerég, természetesen megmaradt, mint már 8 év óta folyton muzsikál. Tegnapelőtt, vagy tán kedden kopogtat nálam valaki. Tes-

*) Arany János és dr. Károlyi Samu csakugyan jó barátok voltak. Arany Károlyt nemcsak házi orvosának, de benső barátjának tekintette, s pár év múlva, midőn Károlyi meghalt, a sirratot is ő készítette — ezt is közöljük egy másik rovatunkban. Arany mint orvost is nagyon becsülte őt s betegsége kezdete óta, mely már az ötvenes évek elején, bár eleinte nem aggasztóan, nyilatkozott, folytonosan őt consultatta. Ugyan az a fejugás, melyről leveleiben szól, nyilatkozott már akkor nála. Maga Károlyi csendes nyugodt természetű ember volt: igen becsült és nagy tekintélyben álló orvos. Neje a népdalokban is megénekelt gazdag és tekintélyes petri gulyásnak volt a lánya, szép, tüzzől pattant magyar menyecske. Szerk.

sék. »Én dr. Poór vagyok, hallottam Salamontól etc. ma délutánra tettük a látogatást, de én délután nem érkezem, eljöttem most.« Értelmes, ügyes embernek találtam, részvétellel kérdezett bajomról, én elmondtam neki 8 év alatti pházisait s mindent; ő kikérdezett, megvizsgált, megkopogtatott, s diagnosisál lép baj. Én megmondtam, hogy nem fáj sehol, de ő bizton állítá, hogy a lép most is dagadt. Nem mondtam neki, de emlékeztem, hogy Kőrösön is néha, két-három nap kegyetlen fájdalmakat éreztem, épen a tájon, hol ő vizsgálta, mit akkor veled sem közlöttem, rheumának, hülésnek tulajdonítván, s hideg vízzel, másszor meleg fedővel etc. curálván. Csodálkozva kérdezte, nem mondtad-e azt te, hogy lép-baj. Én nem emlékeztem, hogy ilyet mondtál volna; de előkérve utóbbi receptedet, meggyőződött, hogy te is annak tartottad: és rendelt, a mi következik:

Recepted első részét, a hashajtót, megcsináltatni egyszer, délelőtt bevenni: délután kezdeni a te piluládat, és 14 napig élni vele folyvást, minden nap 10 szemet vevén be. Ezenkívül 6 hétig minden reggel éhomra egy pohár keserűviz (budai), egy pohár ivóvíz, egy órai séta szabadban, ugy a reggeli. Nem irt semmit, a te receptet küldtem patikába, azt használok, ily módon. Ő biztosított, hogy az ártani nem fog, ellenben a lép-dagályt eloszlatja, s ha a lépét tökéletesen ki nem gyógyítja is, tetemes javulást okoz. Én elfogadtam, bizalmamat megerősítette azzal, hogy épen a te szereidet ajánlja s megkezdtem a curát tegnap (16-án.)

Nem azért írom ezt, hogy az orvos háta megett veled tanácskozzam, vagy mintha elpártolásom miatt benső furdalást éreznék: hanem 1. hogy tudjad; 2. és főleg, hogy nem lesz-e nagy ártalmamra, kivált a pilulák oly nagy mértékben használása. Tudom, hogy bennök chinin van, s e miatti aggodalmamat közöltem is Poórral; de ő azzal nyugtatott meg, hogy előítélet az ezen ártatlan szer ellen, melylyel vándolják; bizvást élhetek vele.

Te, a ki bajomat huzamosb idő alatt s így jobban tanulmányozhattad mint P., meglehet nem léssz vele egy véleményen a baj iránt; mindazáltal én már feltettem magamban kijárni ezt a tánczot végig; tőled csak az iránt kérnék felvilágosítást: nem lesz-e ártalmas, — szerinted létező bajomat még öregbitendő — ezen cura? Mert ha nem, akkor — használ nem használ — végig folytatom, de ha nagyobb veszélytől tarthatnék, vagy tartanál te, akkor abba hagyom, mihelyt szíves soraid hozzám jutnak.

Légy jó, édes barátom, válaszolj rögtön. Szíves üdvözlésünket a tieidnek! téged pedig öllelek forrón. Igaz barátod Arany János.

U. i. Megírtam a levelet tegnap előtt, de nem tettem postára. Félttem, hogy mind irántad, mind Poór iránt, nem illő eljárás lesz. De a chinin (vagy mi még a pilulában) annyira izgat, hogy estefelé már csak nehezen hallok tőle, tegnap este erős szédülések jöttek rám az elszunyadáskor, alig tudtam elaludni. Ma kerestem Poórt, nem találtam. Ha ez így megy, nem állom ki a 14 napot; mert nekem dolgozni kell, nem csak a gógóni. Mit tegyek? válaszolj hamar.

A költő levelei világosan elárulják, hogy lép-baja, melylyel később annyi kinja volt, s mely több éven át Karlsbad gyógyvizének használását tette szükségessé, már Nagykorúsi lakásának idején, 1853-ban, kezdődött. Kigyógyult-e ebből a bajából, s ha igen: miféle betegség okozta a halálát? — erre a kérdésre a költő későbbi orvosaitól várunk feleletet.

Arany később megírandó életrajzának érdekében kíváncsok, hogy dr. Farkas Kálmán, ki az utóbbi években orvosi tudományának és nemes szívének egész odaadásával örködött a nagy beteg, mielőbb rendezze és közzé is tegye nagyérdemű feljegyzéseit.

SZANA TAMÁS.

II. Arany János sirversei a nagy-kőrösi temetőben.

Iduna (Szász Károlyné) sirverse.

† 1853. jun. 17-én.

Egész teste fájdalom volt
Egész lelke szeretet
Az sulyával földre hajolt
Ez a mennybe sietett.

(A siriraton ezután következő négy sorral Szász Károly töltötte meg.)

Kupai Kovács Mihály sirverse.*)

† 1859. decz. 24.

A jó férjet, atyát
Özvegye, magzatja
Éjjeli, nappali
Bánatban siratja.

Vissza óhajtaná,
Vissza nem sirhatja:
Számlád meg könyeit
Vigasztalás atyja!

*) Kupai Kovács Mihály tekintélyes kőrösi földbirtokos volt: Arany Jánosnak szomszédja midőn a Beretvás házbán (a róla nevezett utcában) lakott, s komája.

Dr. Károlyi Károly

másra vándorolnak, azért, hogy a jövedelem végre még se folyjon be: ez oly nagy teher, mely az adminisztrációnak sok bajt okoz. De terhes ez az egyesekre is, ha nem képesek is megfizetni az adót, mert az az eljárás, hogy az ily vándorló egyéneknek, ha nem is az adó tartozást, de legalább a végrehajtási díjakat megveszik és a zaklatás oly nagymérvű, hogy erről kicsinylőleg szólni nem lehet. (Helyeslés a jobboldalon.)

Atérek most Krisztinkovics képviselő ur előadására, a ki tegnapi felszólalásában azt mondotta, hogy miért beszélünk oly nagy garral a conversióról, mikor abból az államnak nincs haszna, de sőt kára van. A képviselő ur hivatkozott a kétszer kettő négyre és hivatkozott a Kistükörrre. Csakhogy az a baj a kérdésben t. képviselő ur, hogy a Kistükör azon kiadásában, melyet legalább én valamikor láttam, sem arany agióról sem conversióról nincs szó. (Derűtség a jobboldalon.) Azt mondotta a t. képviselő ur, hogy 60 millió után 6%-kal 24 milliót fizessünk, a pénzügyi bizottság jelentése szerint most 28 millió van rávéve, ebből tehát kitűnik, hogy kárunk van benne. Igen, csak hogy a képviselő ur elfeledte, hogy a 24 millió arany a 28 millió pedig bankjegy és ha számoljuk az aranyagiót, mindjárt ki fog tűnni a különbség. (Ugy van! a jobboldalon.) De t. ház a képviselő ur úgy állította fel a kérdést, hogy a $2 \times 2 = 4$ és $4 + 2 = 6$ alapján haszon nem háromolhatik az államra. Engedelmet kérek, az államszámvéviszéknek ellenkezőjét állítja; mert az 1881-iki zárszámadásról szóló jelentés 120 lapján kimutatja, hogy az 1881. évi conversióból az államkincstár 700,000 forintnyi haszon háromlik. Nem tudom, melyik tekinthető lynek van igaz? (Derűtség jobbról.) De minthogy a képviselő ur tagja a zárszámadási bizottságnak, az ő módja az államszámvéviszék tévedését helyrehozni. (Tetszés jobbfelől)

Madarász József: Meglesz! (Derűtség jobbfelől)

Szapáry Gyula gr. pénzügyminiszter: Most méltóztatnék megengedni t. ház, hogy Szilágyi Dezső képviselő ur tegnapi beszédjére térjek át. (Halljuk!) A képviselő ur összehasonlítást tesz az 1882. és 1883-iki mérlegek közt és kiszámítja, hogy a hiány kevesebb lett. Először is azt mondja, hogy van több jövedelem államjövdelemmel 4.600,000 forint; egyéb jövedelmi cselekvéssel 4.500,000 forint, tehát ez 9.100,000 forintot tesz.

Van ezenkívül Boszniára 8 millió kevesebb kiadás, tehát 17 millióval kellett volna a mérlegnek javulni, javult pedig tényleg csak 8.900,000-rel, tehát 8.000,000 a mérleg rovására, hátrányára van hatás. Kénytelen vagyok legelőször is a t. képviselő urnak egy számítási hibáját rectificálni, mely abban áll, hogyha összehasonlítását arra nézve tenné meg, hogy a boszniai kiadásokra összesen mennyit költöttek 1882-ben, és mennyit 1883-ban, akkor teljes egyetemesen mondhatná, hogy 8 millió különbözet van a két év közt. De ha arra nézve teszi a számítást, hogy mennyire terhelte saját államháztartásunkat 1882-ben, és mennyire fogja terhelni 1883-ban a boszniai kiadás, minthogy bizonyosan tudja, hogy az occupáció költségei 1882-ben részben a közös aktívából fedeztetettek: tudni fogja, hogy e különbség nem 8 millió, hanem 3 milliót tesz. Ez a 3 millió különbözet pedig megdöcölve van az államadósságok szaporulatával, a pénzügyminiszterium több szükségletével, és néhány ezer forint szükséglettel, mely a többi tárczák közt oszlik meg. Itt van egy csekély 3 milliónyi számítási különbözet, a melynek kipuhatolására semmi szükség sem volt azon számvéviszégi apparátusra, melyet a t. képviselő ur oly gunyosan felemlített, hogy a pénzügyminiszter rendelkezésére áll, hanem ezen számítást ő maga is igen könnyen megteheti. (Tetszés a jobboldalon.)

Már most minden tisztelet mellett, melylyel a képviselő éles logikája iránt viseltetem, azon követelést, melyek ezen összehasonlításból kivont, meg nem érthetem. Azt mondja a képviselő ur: igenis a mérleg javult, de csak az által, hogy a beruházás és átmeneti kiadás kevesebb, a boszniai kiadás kevesebb, a vámjövdelem nagyobb, és egyéb jövedelmek emelkedtek. De hiszen az igen természetes, mert a mérleg javítását éppen ezen tényezőkkel lehet csak elérni. Ezt hibáztatni, kicsinyleni: méltóztatnék megengedni, ezen logikát nem értem. Ha az volt a cél, mint volt is, hogy a mérleg megjavíttassék, hát a t. képviselő ur mindenesetre eléretett, mert a mérleg 8.900,000 forinttal kedvezőbb, mint a múlt évben volt. (Helyeslés a jobbfelől.)

A t. képviselő ur bírálva az előterjesztést azt mondja, hogy az előirányzat nincs pozitív alapokra helyezve, mert az előirányzatba az 1882. évi jobb terhelés folytán eddig elért nagyobb jövedelmek vétettek. Bátor vagyok t. ház a pénzügyi bizottság tárgyalására hivatkozni, a melyekben a t. képviselő ur is részt vett, s úgy tudomásával van annak, hogy az előirányzat némely tételnél igenis figyelemmel volt az 1882-iki eredményre, de a legtöbb tétel a tényleges pozitív eredményre t. i. az 1881-iki zárszámadásra alapítva, úgy a kormány, mint a pénzügyi bizottság előterjesztésében.

Hosszasan foglalkozik a t. képviselő ur az egyenes adókkal, és az azok után való hátralékkal. Az egyenes adók 1875-ben 71 milliót, 1876-ban 81 millió 800,000-et, 1877-ben 87.100,000-et, 1878-ban 84 millió 600,000, 1879. és 1880-ról mint inséges évekről hallgat, 1881-ben ismét 87.400,000 forintot jövedelmeztek. Az nem vonható kétségbe, hogy hat rossz évben — 1876-ban kezdődtek az inséges évek, az ország legnagyobb részét árvizek borították, — ezen hat, határozottan rossz évben az adók nem folyhattak úgy be, mint normális években. Hogy az ilyen rossz években nagyobb mérvben szaporodtak az adóhátralékok, mint ha ilyen rossz évek nem lettek volna, az kétségtelen. Az ez iránti intézkedések a t. háznak előleges tudomásával történtek. De ez nem is lehetett másként, mert hivatkozom a pénzügyi bizottság tárgyalásaira, nem vétetett soha az előirányzat alapjául az évi adóelőírás, hanem csak a múlt évi eredmény, ha pedig egy év előirányzatában kevesebbet veszünk fel, mint az azon évrre eső adó, akkor ennek következménye az adóhátralék is szaporodik. Az adóhátralékok szaporodása vagy apasztására nem csak azon tényező van befolyással, hogy mennyi fizetett be, hanem az is, hogy mennyi iratott le. Ezért az adóhátralékoknak sokkal nagyobb mértékben kellett volna szaporodnia, ha egyidejűleg a rossz évek viszontagságai, árvizek és egyéb kalamitások folytán nagymérvű adó-leírásokat nem kellett volna engedélyezni. És ha ezen hat rossz év végeredménye mégis az, hogy míg 1876-ban az adóhátralék 44 millió volt, az 1881-ben a zárszámadások eredménye szerint 43 millió 600,000 forint: ezt kedvezőtlen eredménynek felüntetni nem lehet.

De ne álljunk meg 1881-nél, hanem engedtessek meg nekem, hogy az 1882-iki eredményekre is hivatkozzam. 1882-ben, a mint ezt a háromnegyed évi kezelési kimutatások tanúsítják, az egyenes adók címén 61 millió folyt be. A múlt év utolsó negyedében az egyenes adóktól bevételt 30 millió. Feltéve tehát, hogy 1882 év negyedik negyedében ugyanannyi folyt be, mint a múlt év hasonló időszakában, a mire alapos kilátásom van, mert ezen idő két harmadában minden czímen több folyt be, mint a múlt évben: a 30 milliót a 61 millióhoz adva, előreláthatólag 91 millió fog 1882-ben az egyenes adók címén bevételezni. És ez nem csak megfelel az előirányzatnak, de tetemesen nagyobb minden eddig elért eredménynél, s ez nem csak előírás, nem csak papíron áll, hanem tényleg elért eredmény.

Mondja a képviselő ur, hogy a hátralékok külön elszámolása megszüntetése által mit akar elérni a kormány, bátor vagyok megjegyezni, hogy a hátralékoknak 1875 óta való külön elszámolásának gyakorlati célja nincs, mert azt nem lehet követelni a községi előjáróktól, hogy háromféle könyvelést vigyenek, hogy külön kezeljék az 1875 óta keletkezett hátralékokat, külön a többi hátralékokat, és külön a folyó évi adót, mert ez oly zavart idézne elő, hogy abból kibontakozni vajmi nehéz volna. Az államháztartásra nézve csak az bir jelentőséggel, hogy az egyenes adók címén mennyi folyt be hátralék és folyó adó címén összesen, és mennyi maradt az év végével hátralékban, bármely évtől származzék az. A külön vezetés lehet befolyással az egyesekre nézve, de nem bir pozitív eredménnyel az államháztartás szempontjából.

A t. képviselő ur azon állítására nézve, hogy az előirányzatok illusoriusak, bátor vagyok a képviselő urnak az 1881-iki zárszámadási eredményeket figyelembe ajánlani.

1881-ben előirányoztatott egyenes adók címén 87.700,000 forint; tényleg befolyt 87.200,000 forint, a különbözet tehát 500,000 forint. A többi adóknál is így áll az eredmény és ezért nem lehet azt állítani, hogy illusorius volna a bevételi előirányzat.

1881-ben fogyasztási adók 13.700,000 forinttal irányoztatottak elő, s befolyt 13.900,000 forint. Ugyanezen 1883-ra 14 millió lesz felvéve. Hol van tehát itt az illusorius előirányzat?

Szintugy áll a kérdés, ha a bevételi összes eredményt vesszük 1881-ből, ha figyelembe vétetnek az összes bevételi eredmények a 209 millió forintnyi előirányzott összeggel szemben tényleg 212 millió forint volt. Tehát ez is igazolja az 1881-iki praeliminare helyességét, pedig erre van alapítva az 1883-iki előirányzat is. Erre is azt mondani, hogy illusorius, hogy nem felel meg a valóságnak, az előadottak után felfogásom szerint nem lehet.

A t. képviselő ur néhány kérdést intézett hozzámmal, melyekre bátor leszek válaszolni. Először is azt kérdezi, vajjon a telepítvények címén felveendő 6.800,000 forintban nem foglaltatik-e benne azon 1.200,000 forint is, mely külön czímmel fordul elő, kamat és törlesztés czímen s ha igen, úgy ezen összeg levonandó volna. Erre nézve bátor vagyok bejelenteni, hogy teljességgel nem vonandó le ezen összeg, mert ezen 6.800,000 forint teljes fedezetét leli a liquidálandó összegekben és a befolyandó törlesztési részekben. Hogy ezen liquidálandó hátralékok mennyit tesznek, az iránt ma pozitív felvilágosítást nem adhatok, s még kevésbbé adhattam augusztusban, mert erre nézve a tényleges tőke tartozási állapot